

Tuva Haglund och Malin Nauwerck

Bakom den leende masken

Sårbart modrande i samtida bilderböcker om surrogatmödraskap och sjukdom

Behind the Pretty Mask: Vulnerable Mothering in Contemporary Picturebooks about Surrogacy and Illness

Abstract: Children and adults, the dual audience of picturebooks, are joined in the act of reading aloud. For many parents, reading to their child constitutes one of the basic, intimate care practices of mothering (Rich; Holm). In this study, we examine picturebooks about surrogacy and about mothering parents who are mentally or physically ill, published in Sweden in the period between 2010 and 2022. Both types of books depict a vulnerability in relation to parenthood, motherhood and mothering and are often autobiographical and niche- or self-published. With an analytical approach grounded in critical theories of adult agency in children's literature (Rose; Nodelman; Beauvais), we find that both picturebooks about surrogacy and illness communicate straightforward and often sentimental messages to the child reader, whereas more complex and possibly problematic adult desires and needs can be detected on the level of the adult address. Through the projected child perspective (Rhedin), our material offers the vulnerable adult reader representation and recognition in relation to a motherhood/mothering that is not unequivocally considered sufficient or legitimate. The traditional aesthetics and pedagogical use-value of the picturebook as well as the positive maternal associations to reading aloud, are essential in this legitimization process. Meanwhile, the implied child reader functions as a projection surface for adult wishes of normalcy and happy endings. Although hidden behind adult projections, it is this "mighty" child (Beauvais) who ultimately has the power to acknowledge and justify the parents in an impending future which reaches beyond the control of both adult writer and implied adult reader.

Keywords: hidden adult, ambivalent address, child perspective, motherhood, surrogacy, illness

©2024 T. Haglund, M. Nauwerck. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), permitting all use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. Any included images may be published under different terms. Please see image captions for copyright details. Citation: *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, Vol. 47, 2024 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v47.883>

Det som alltid kommer att finnas kvar i mig, som ett guldägg i sitt reде, är de stunder, då mamma läste högt för mig...
- Barbro Lindgren (86)

Children's literature tells the story of an adult pain.
- Clémentine Beauvais (208)

Att läsa högt ingår i den repertoar som består av föräldraskapets grundläggande, vardagliga omsorgshandlingar: nära, bära, sköta, trösta, natta, läsa. Alla dessa omsorgshandlingar ryms inom det teoretiska begreppet *modrande* vilket avser omsorgspraktiker som förknippas med moderskapet, oavsett relation till barnet eller kön (Rich; Holm).¹ Barnet och föräldern som förenas genom boken är ett ständigt återkommande motiv i bilderboken: en metalitterär urscen som drar uppmärksamhet till bilderbokens lässituation samtidigt som den speglar och bekräftar den högläsande vuxna. Mellan bilderbokens urscen och moderskapets urscen, matandet av barnet, finns en stark parallell. Liksom modersmjölken förmedlas litteraturen, födan för sinnet, i en omsorgshandling från vuxen till barn. Men föräldern som modrar sitt barn genom högläsning är inte enbart en "matare" eller förmedlare, utan också medläsare, mottagare och målgrupp. Högläsningssituationen är inte heller enbart en plats för kärleksbekräftelse utan även en möjlighet för föräldern att fostra, lära ut eller förmedla svåra sanningar om barnets egen situation – sanningar som riskerar modrandets grundläggande dynamik.²

Genom att utforska bilderbokens implicita, vuxna medläsare utifrån föreställningen om ett *sårbart modrande* vill vi med denna artikel ge ett bidrag till en pågående teoretisk diskussion om vuxen agens i barnlitteraturen. Vårt syfte är att undersöka vilka vuxna behov och begär som aktualiseras i vårt material och vad just bilderboksmediet i detta sammanhang kan erbjuda den vuxna medläsaren. För detta ändamål har vi genomfört två fallstudier som belyser olika aspekter av sårbart modrande där vi undersöker samtida, svenska bilderböcker om 1) surrogatarrangemang och 2) modrande föräldrars psykiska och fysiska ohälsa. I det första fallet handlar det om en praktik som saknar lagstöd i Sverige, varför *rätten* att få modra sitt barn står på spel. I det andra fallet innebär föräldrarnas sjukdom att *förmågan* att modra är osäkrad. I båda fallen, menar vi, fyller bilderboken och högläsningen funktionen av att legitimera, återupprätta och bekräfta föräldraskapet och modrandet.

Bilderbokens implicita medläsare: ambivalent tilltal och vuxenagens

Idag är det ett vedertaget faktum att bilderboken, utöver att skapas av vuxna, präglas av en rad vuxna instanser som den måste passera innan den når barnläsaren. Inte bara barnet, utan även den implicita vuxna medläsaren är därmed målgrupp både för bilderbokens estetik och dess insocialiserande och pedagogiska impulser eller budskap. I bilderböcker kommer detta till uttryck genom ett ambivalent tilltal som kan beskrivas som *dubbelt* (*double address*), när det utspelar sig på två olika nivåer, och *samtidigt* (*dual address*) när det sker samstämmigt, på en gemensam nivå (Wall 13). Elizabeth Bullen och Susan Nichols har utvecklat teorin om dubbelt tilltal till att omfatta en *dubbel pedagogik* (*double pedagogies*) för att beskriva hur bilderbokens pedagogiska budskap förmedlas till den implicita vuxen- respektive barnläsaren på olika nivåer (223–224). Detta begrepp har särskild relevans för böcker som behandlar föräldraskap vilka kontinuerligt konstruerar vuxna positioner i syfte att instruera, utbilda eller kommunicera föräldraskapsideologi till den vuxna medläsaren (jfr Christensen; Joosen 28–29; Coats och Fraustino 108).

I den banbrytande *The Case of Peter Pan. Or, the Impossibility of Children's Fiction* (1984) presenterade Jacqueline Rose tesen att barnlitteraturen, snarare än att spegla barnets erfarenheter och perspektiv, är en produkt av vuxenvärldens makt och intressen. Utifrån egna begär producerar barnboksförfattare idealiserade, instängda och orörliga barn och barndomar vilka barnläsaren förväntas efterlikna och internalisera i en process som Rose jämför med oavsiktlig förförelse eller kolonisering. Barnlitteraturens vuxennorm – det Maria Nikolajeva beskrivit som *aetonormativitet* ("Theory" 16) – har efter Rose fortsatt att problematiseras. Som indikeras av det metaforiska språk som använts för att beskriva aspekter av denna vuxna instans – som "skuggtext" (Nodelman), "läckage" (Rhedin 62), "bakgrundsbrus" (Fraustino och Coats 3), "blind yta" (Joosen 1–2) och "maskspel" (Beauvais 209) – handlar det om en dold närvaro, någonting utanför det omedelbara synfältet som endast kan uppfattas genom särskild uppmärksamhet. Till skillnad från den forsknings-tradition som har fokuserat på barnbokens barn och deras möjligheter att utmana de vuxnas makt, vill vi här rikta strålkastarljuset direkt mot den gömda vuxna instansen. I *The Mighty Child. Time and Power in Children's Literature* (2015) argumenterar Clementine Beauvais utifrån temporala perspektiv för en ambivalens hos denna instans, som varken ska förstås som maktfullkomlig eller maktlös.

Behov och fantasier hos den gömda vuxna, menar hon, är riktade mot ett symboliskt, framtida barn i och utanför barnlitteraturen, och kan förstås utifrån barnets potentiella makt – deras ”might” – som ligger i den framtid dit vuxenvärldens auktoritet inte når (3–5). Men vad driver den vuxna instansen mer än bara viljan till makt? Genom våra fallstudier inriktade på bilderböcker som behandlar en specifik vuxen erfarenhet av sårbart modrande vill vi i Roses anda frilägga ett mer konkret svar på den frågan.

Bilderboken som mammanarrativ

Surrogatmödraskap och mammors psykiska och fysiska ohälsa är återkommande diskussionsämnen och motiv inom samtida offentlig debatt liksom skönlitteratur för vuxna. Att inte ha rätt eller förmåga att modra är erfarenheter som bilderböcker om dessa ämnen, vilka ofta är skrivna från en självbiografisk utgångspunkt, anknyter till. Därigenom kan de sägas ingå i en offentlig diskussion om moder-skap och modrande, uttryckt genom olika typer av litterära narrativ (se flera exempel i Fahlgren och Williams; Wahlström Henriksson et al.). Det finns en uppenbar likhet mellan materialet för vår undersökning och denna flora av självbiografiska, skönlitterära eller vårdrelaterade mammanarrativ som gestaltar specifika erfarenheter som ofrivillig barnlöshet, babyfeber eller förlossningsdepression. En avgörande skillnad är dock att bilderboken har två målgrupper och även söker förmedla eller förklara erfarenheterna för en barnläsare, vilket gärna kommuniceras explicit i paratexter som baksidestext eller för- och efterord. Dessa paratexter definierar även bokens vuxna målgrupp. Förmedlingen sker alltså från vuxen till barn, men också från vuxen till vuxen via böckernas dubbla pedagogiska tilltal och yttre sammanhang av delade erfarenheter. Vad vi omnämner som den vuxna instansen innefattar den vuxna nivån i bilderbokens dubbla tilltal, explicit framskrivet i böckernas pedagogiska anslag, men också en mer förtäckt vuxenagens driven av vuxna behov och begär. I den vuxna instansen ingår även mottagaren av denna kommunikation, den implicita vuxenläsaren.

Metod och material: bruksböcker

Genom en ämnesordsbaserad urvalsprincip har vi för utgivningsperioden 2010–2022 identifierat fem bilderbokstitlar som berör surrogatarrangemang och 31 som behandlar psykisk och fysisk ohälsa, vilka vi i det följande benämner *surrogatböcker* respektive *sjukdomsböcker*.³ Generellt ingår vårt material i den spretiga kategorin

bruksböcker vars primära syfte är att spegla och förklara specifika erfarenheter för barnet, oavsett om det handlar om skildringar av våld inom familjen eller berättelser om att sluta med napp eller att gå till tandläkaren. Utmärkande för kategorin är det pedagogiska anslaget som framträder i både text och paratext, och som tydligt kommunicerar böckernas bruksvärde. Eftersom både surrogatarrangemang och sjuka föräldrar är ämnen som faller utanför bilderboksutgivningens mittfåra produceras, förmedlas, distribueras och konsumeras böcker om dessa ämnen ofta inom speciallitterära kretslopp där nisch-, egen- eller hybridutgiven litteratur har expanderat i kölvattnet av de senaste decenniernas förändringar på bokmarknaden. Utvecklingen har skett parallellt med ett ökat fokus på representation inom barnlitteraturen, där alla barns rätt till spegling genom litteraturen utgör ett utgivningsargument i sig (jfr Jönsson; Heggstad; Hermansson och Nordenstam). Dessa växande möjligheter för enskilda författare att ge ut och få genomslag för sin litteratur öppnar både för en större mångfald av röster och för att offentlig diskussion och debatt i högre grad kan blöda in i bilderboksmediet.

Kontroversiella och utmanande ämnen som berör alternativa familjekonstellationer och dysfunktionella föräldrar är emellertid frekvent förekommande också i den mer etablerade utgivningen, och särskilt inom den moderna bilderbokskategori som idag ofta benämns som crossover (Beckett; Evans; Ommundsen). Mellan denna kategori och de nisch-, egen- och hybridutgivna bruksböcker som dominerar vårt material finns alltså innehållsliga paralleller. Men medan nydanande och radikala stilgrepp ofta tillskrivs den förra, präglas den senare av ett konventionellt konstnärligt uttryck representerat av stående fraser, kronologiskt berättande och symmetriska relationer mellan text och bild (jfr Hermansson och Nordenstam 100). Generellt förmedlas bruksböckernas budskap via en didaktisk allvetande berättarröst där tilltalet på barnets nivå kan framstå som naivt och infantiliserat i både bild och text. Till skillnad från det "konsekventa" barnperspektivet blir effekten "inkonsekvent" (Rhedin 62) eller "disharmonisk" (Nikolajeva och Scott 137, vår övers.). Denna form av berättande, som vi efter Rhedin benämner ett *projicerat barnperspektiv* kan, menar vi, ofta förstås i relation till böckernas nischade kontext och avsedda pedagogiska bruksvärde. I det följande undersöker vi det projicerade barnperspektivet som ett mer eller mindre medvetet grepp, och ett uttryck för böckernas vuxeninstant.⁴

Detta teoretiska ramverk är detsamma i artikelns fallstudier och analysdelar, men skillnader i materialets omfång och tematik moti-

verar något olika angreppsätt. Surrogatböckerna närläses i relation till svensk samhällsdebatt och surrogatdiskurs, med utblick mot motsvarande angloamerikansk utgivning. Analysen av sjukdomsböckerna bygger i stället på en systematisk genomgång av ett större antal titlar där återkommande motiv och narrativa strukturer identifieras och läses utifrån samtida moderskapsideal och böckernas terapeutiska bruksvärde.

Surrogatresan: opinionsbildning, legitimering, kärleksbekräftelse

Surrogatmödraskap är termen för när en kvinna, vanligen genom att befruktade ägg planteras i livmodern, bär och föder ett barn för att sedan överlämna barnet till de "tilltänkta föräldrarna". I Sverige saknas lagstöd för surrogatmödraskap, samtidigt som praktiken idag är vanligare än internationell adoption. Uppskattningsvis föds cirka 200 svenska surrogatbarn om året via framför allt kommersiella surrogatarrangemang i länder där praktiken är laglig (Canoilas). Medan svenska bilderböcker som berör surrogatarrangemang hittills är ytterst få, finns som jämförelse ett trettio-tal engelskspråkiga bilderbokstitlar som behandlar surrogatmödraskap och surrogatarrangemang att köpa på Amazon.com. Att det finns en efterfrågan på bilderböcker om ämnet som det svenska utbudet länge inte kunnat möta, anas då vissa av dessa engelskspråkiga titlar är frekvent återkommande i svenska förmedlarsammanhang. Även om anlitaandet av en surrogatmoder är vanligast bland heterosexuella par (SOU 2016:11 455), är det i Sverige snarare inom en HBTQI-kontext som de fem bilderböcker som identifierats för denna fallstudie producerats och förmedlats. I fyra av fem böcker skildras de tilltänkta föräldrarna som två pappor, och det går också att förutsätta att samkönade manliga par utgör dessa titlars primära målgrupp och implicita vuxna medläsare.

I den mån det är möjligt att dra slutsatser utifrån ett så litet material går det att ana en utveckling mot växande frispråkighet kring surrogatmödraskap som sker i takt med tilltagande utbredning och normalisering av praktiken i Sverige. Det är dock endast den översatta *Vems mage bodde JAG i?* (2020), av Manuela O'Reilly, som explicit marknadsförs som en berättelse om surrogatmödraskap. Övriga titlar befinner sig snarare i ett gränsland mellan adoption och surrogatarrangemang där de öppnar för en surrogatläsning. Med sitt ofta starka fokus på normkritik kan de även läsas som berättelser om alternativ familjebildning i mer generell bemärkelse. Vagheten kan förstås utifrån viljan att berätta om en existerande erfarenhet, men på

♥ Papporna, Ossian och Jens, hade längtat efter att få barn i väldigt många år. Och för tre år sedan åkte de till USA och adopterade Alice. Papporna hämtade Alice från sjukhuset där hon föddes och sen åkte de hem till Sverige.

Bild 1. Surrogattolkningen som ett dolt budskap. Ur *Alice och papporna åker till USA* (2011) av Karolina Schubert, Anneli Nygårds och Johanna Hermann Lundberg. © Johanna Hermann Lundberg.

ett sätt som fungerar inom 2010-talets svenska diskurs. Det innebär att den möjliga surrogattolkningen blir ett dolt budskap, riktat mot den som kan avkoda markörerna. I *Alice och papporna åker till USA* (2011), av Karolina Schubert, Anneli Nygårds och Johanna Hermann Lundberg, framgår det till exempel att papporna hämtar Alice på ett sjukhus i Kalifornien – ett epicentrum för amerikansk surrogatverksamhet på grund av delstatens liberala lagstiftning. Samtidigt refererar texten inte till ett surrogatmödraskap, utan till en adoptionsprocess (se bild 1). Den införstådde vet dock att adoption av barn som fötts av en surrogatmoder ingår i det internationella surrogatarrangemanget, liksom att internationella adoptioner där föräldrarna utgörs av ett samkönat, manligt par är mycket ovanliga – de första i Sverige genomfördes så sent som 2017. En liknande tvetydighet finns i Hedvig van Berlekoms och Adrian van Berlekoms *Pappornas bebisresa* (2020) som, trots att den behandlar ett partiellt altruistiskt surrogatmödraskap, är så pass obestämd kring omständigheterna att upplägget skulle kunna passera som en fyrklöverkonstellation mellan två par (se bild 2).

Den möjliga surrogatläsningen blir dock synlig i mottagar- och förmedlingsledet, via forum som surrogatagenturer, Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (RFSL) och tidningen QX där surrogatbilderböckerna förekommer på topplistor och i webbshoppar. Här framhålls böckernas bruksvärde och funktion som samtalsverktyg

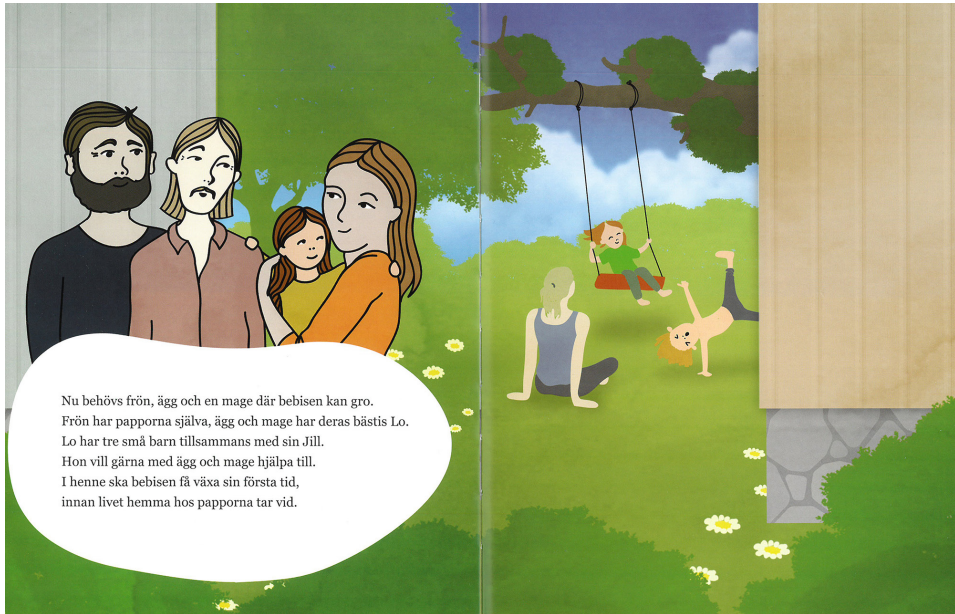

Bild 2. Vag framställning av ett altruistiskt surrogatmödraskap. Ur *Pappornas bebisresa* (2020) av Hedvig van Berlekom och Adrian van Berlekom. © Adrian van Berlekom.

för att diskutera barnets ursprung och avdramatisera, normalisera eller rusta barnet inför mötet med omgivningen (Klittmark; "Att möta omgivningen"). Tanken om representation är återkommande: "En bok för ALLA barn som oavsett tillkomst alltid är i sin egen rätt" (O'Reilly baksidestext) eller "Det är en okej bok som framför allt är fin för att den berättar den historia som många barn i Sverige i dag har, att bli till genom surrogat" (Thorén).

Av de fem surrogatböckerna är *Alice och papporna åker till USA* den enda som kan sägas utgå från en barnprotagonist. I *Vems mage bodde JAG i?* och *Välkommen Tango* (2012), av Justin Richardson, Peter Parnell och Henry Cole, indikerar titelns tilltal att barnet är huvudperson, men i båda fallen inträder barnet först på sista uppslaget. Detsamma är fallet i *Pappornas bebisresa* och *Jösta och Johan* (2017), av Anette Skåhlberg och Katarina Dahlquist, där föräldrarnas roll som huvudpersoner även framgår av titeln. Det är alltså huvudsakligen den implicita vuxenläsaren med egna erfarenheter av att ha anlitat en surrogatmoder som speglas i surrogatbilderböckernas bild och text. En tydligt framskriven identifikation på vuxennivån erbjuder till exempel girafferna Jösta och Johan det HBTQI-par som kämpat för att få barn:

Nu när tiden är kommen för att slå sig ner,
undrar de båda, det där livet – är det inte mer?
Är det bara vi och sen så är det slut?
Var är alla skojiga små barnatjut?
För visst är det så att båda vill ha barn.
Fast de är av samma sort, likadan och likadan.
(Skåhlberg och Dahlquist)⁵

Protagonisternas brist och längtan, deras babyfeber (Fahlgren, "Babyfeber"), är utlösande faktor för bokens intrig som utgörs av vägen till barnet. Det reflekterar både surrogatbokens roll som pedagogiskt verktyg där medläsaren introducerar barnläsaren för en normkritisk världsbild, liksom verklighetens surrogatsituation, där barnet som blir högläst för är det eftertraktade målet och framskriven som mottagare av de tilltänkta föräldrarnas historia. Rätten till representation kan därmed formuleras som barnets rätt till sin tillkomsthistoria, som är de tilltänkta föräldrarnas levda erfarenhet, snarare än barnets rätt att själv speglas och representeras.

I de tilltänkta föräldrarnas berättelse finns också uppenbara likheter med andra berättelser som produceras om surrogatarrangemang i Sverige. Den tydligaste parallellen är den personliga "bebisresa" som existerar i flera former, exempelvis som sakprosa, bloggföljetong eller marknadsföring.⁶ Både i det begränsade svenska materialet och i de engelskspråkiga titlar som är tillgängliga via Amazon.com är det vanligaste mönstret i surrogatbilderböcker pedagogiskt tydliga variationer på bebisresan. Två förmänskligade djur som längtar efter ett barn går ut i världen och prövar sin lycka – ofta tre gånger. Inom en surrogatvänlig diskurs används resemetaforen för att referera till olika aspekter av surrogatprocessen: de konkreta resorna till ett främmande land, de psykologiska utmaningarna och förlikandet med de kommersiella aspekterna av arrangemanget. Det initiala lidandet, resan och dess vedermödor betonar också de tilltänkta föräldrarnas känslomässiga investering framför den ekonomiska (Hvidtfeldt Madsen 80–81) och fungerar legitimerande. Även om de tilltänkta föräldrarna inte har upplevt den fysiska graviditeten kan de sägas ha genomgått en smärta som kan jämföras med en fysisk graviditet och förlossning (82): "En kall vind blåste genom gräset som en våg / framför öppningen till sin lya två ledsna rävar låg. / 'Åh', de snyftade, 'varför kan inte vi egna små valpar få?' / Deras sorgsna tårar föll" (O'Reilly).

När surrogatböckerna återger bebisresans berättelse i bjärta färger och rimmad, ofta sentimental, sagoform kan det förstås i relation till

en allegorisk tradition av att tala i förtäckta ordalag, där det förment barnliga blir en täckmantel för subversiva budskap (Andersson). Det är också tydligt att parafrasen på den konventionella formen erbjuder ett slags omskrivning av historien – en uppdatering av traditionella barnlitterära genrer och uttryck som här även omfattar och speglar det normöverskridande föräldraskapet. Bilderboktypiska stilgrepp som kolorism, naivism och rim har därutöver någonting specifikt att erbjuda den gömda, vuxna instansen. Medan en förenklad och vag framställning möjliggör tvetydiga läsningar av de realistiska bilderböckerna *Pappornas bebisresa* och *Alice och papporna åker till USA*, möjliggör de antropomorfa bilderböckerna en symbolisk förstärkning av ideologi och värderingar. Detta märks framför allt i gestaltningarna av graviditet där antropomorfa surrogatmammor både i svensk och engelskspråkig utgivning påfallande ofta är porträtterade som pungdjur och kännetecknas av sin förmåga att bära barnet på magen, vilket kan läsas som en symbolisk funktionalisering av moderskapet:

I min mjuka påse får era drömmar bo
så att de kan få trygghet, värme, lugn och ro,
där får de sedan växa, sparka och skönt sova
så tittar de snart fram ur boet vill jag lova. (O'Reilly)

Det är också vanligt att, som i *Välkommen Tango*, skildra graviditeten genom ett ägg som ruvas och kläcks i närvaro av de tilltänkta föräldrarna.⁷ Om djurungen i ägget tillhör en annan art än dessa, som när girafferna *Jösta och Johan* blir föräldrar till en krokodil, kan det illustrera olika genetiska tillhörigheter. Samtidigt bidrar den antropomorfa gestaltningen till att grumla frågan om kulturell eller etnisk tillhörighet. Berättelsen om två rävar som reser "över skogar, hav, öknar och sand" för att finna en kängurumamma "som med glädje vill bära, era dyrbara drömmar, de små barnen så kära" (O'Reilly) osynliggör hur surrogatmödraskapets maktlinjer konsekvent följer kön, klass och etnicitet. På ett liknande sätt döljs det faktum att kvinnokroppen och graviditeten är en förutsättning för ett barns existens i den allegoriska berättelsen om två hangiraffer eller pingviner som ruvar och vårdar ett ägg. Förskjutningen från den könade erfarenheten av graviditet framträder även i böckernas starka fokus på intention och önskeuppfyllelse. Det är längtan som skapar barnet snarare än befruktning och graviditet. Men det allra tydligaste exemplet på hur bilderbokens konventioner kan användas för att formulera en surrogatförespråkande retorik syns i gestaltningen

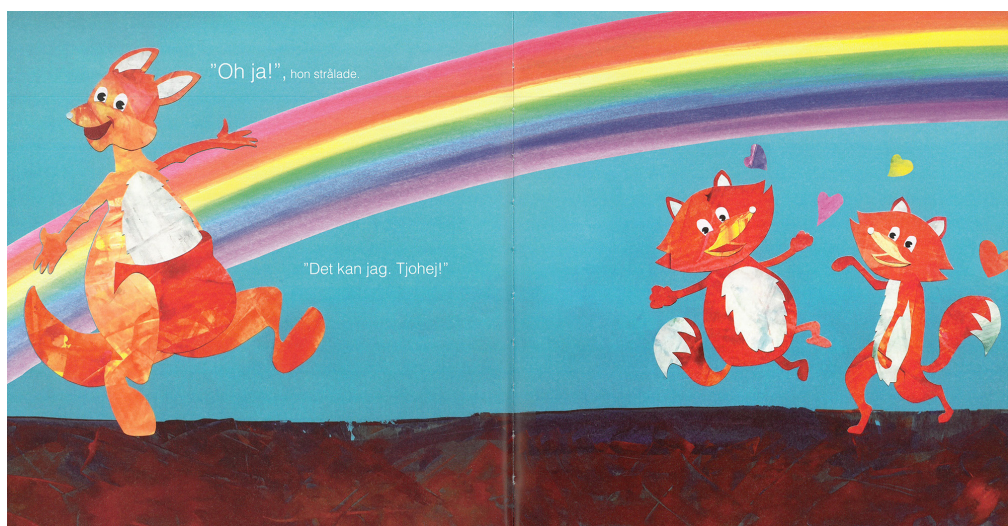

Bild 3. Fru Känguru hjälper gärna rävarna att få egna barn. Ur *Vems mage bodde JAG i?* (2020) av Manuela O'Reilly. © Manuela O'Reilly.

av surrogatmamman. Medan hon i surrogatvänliga vuxensammanhang återkommande beskrivs som en osjälvisk ängel eller madonnagestalt, är hon i surrogatbilderboken ett lyckligt djur, en snäll vän eller en god fe som enbart motiveras av sin önskan om att uppfylla de tilltänkta föräldrarnas drömmar om att skapa en kärnfamilj (bild 3).⁸ Surrogatmödrskapet skildras därmed aldrig som ett arbete, utan som en frivillig gåva som de tilltänkta föräldrarna betalar för symboliskt genom sina lidanden och ansträngningar (jfr Hvidtfeldt Madsen 86).

Inom svensk vuxendiskurs finns en liknande betoning på surrogatmammans frivillighet, medkänsla och altruism, men till skillnad från i surrogatboken präglas denna diskurs också i hög grad av nyliberala argument om tillgång och efterfrågan. Det ömsesidiga utbytet av varor och tjänster eller beskrivningen av surrogatmodern som en affärskvinna som "hyr ut sin livmoder" existerar dock inte i bilderböckerna. I stället vilar dessa på en sentimental uppfattning om att kvinnlig moderlighet, uppoffring och givande – alltså ett oavlönat arbete – är vad som möjliggör familjelyckan för fler. Att surrogatböckerna betonar vägen till kärnfamiljen, samtidigt som de inte berör den ekonomiska transaktionen eller andra maktaspekter av surrogatarrangemanget, tyder dock på att just dessa aspekter har ansetts alltför problematiska för att kommuniceras direkt till de barn som är resultatet av surrogatarrangemanget. Rädslan för att framställa barnet som en köpbar vara överensstämmer med Roses

iakttagelse om att pengars "orenhet" skapar associationer som kontaminerar föreställningen om den rena barndomen: "Money relies on traffic. The value of a piece of money depends on what it can be exchanged for (goods)" (87).

Som jämförelse har frågan om ekonomiska skillnader behandlats i en surrogatvänlig vuxendiskurs lika länge som surrogatbilderböcker utgivits i Sverige. I en uppmärksamman opinionstext från 2009 lyfts exempelvis flera av de laddade ämnen som inte förekommer i surrogatböckerna tydligt fram:

Kära mina pappor, jag är så glad att ni bestämde er för att skaffa mig och min bror via en surrogatmamma. [...] Ni vände er utomlands, för att skaffa mig. Vanligast är USA eller Indien, där man betalar för sig. Inte konstigt tycker jag. Folk betalar för att adoptera ett barn, göra provrörsbefruktning eller äggdonation. Så, vad är skillnaden? Surrogatmammorna är medelklass, har egna barn och ser detta som en chans att hjälpa andra och samtidigt kunna tjäna en slant. [...] Jag har förstått av er, att föräldraskapet, enligt byråkratin och myndigheter, i största fall, utgår från modern. Det där borde man ändra tycker jag. Och vad man även borde ändra, är att göra surrogatmödraskap lagligt i Sverige. ("Surrogatmamma måste bli lagligt")

Det retoriska greppet där texten illustreras med en barnteckning och framförs genom "en dotter till två pappor genom Daniel Szpiegler, eldsjäl i surrogat.nu" är central för argumentationens etos. Om surrogatböckerna på ett motsvarande sätt förstås i termer av opinionsbildning blir det tydligt att det barnlitterära sammanhanget – med sin höga moraliska, didaktiska och progressiva kodning – kan erbjuda ett motsvarande etos. Det projicerade barnperspektivet genererar alltså retoriska vinster. Genom att använda bilderbokens koder, konventioner och troper för att uttrycka en surrogatförespråkande vuxendiskurs skapas legitimitet åt en industri och praktik som bland annat har kritiserats för ett bristande barnperspektiv. I ett slags motsvarighet till begreppet *pinkwashing* – det vill säga att moraliskt ifrågasättbara praktiker förmedlas genom progressivt konnoterade uttryck – skulle man kunna tala om *bilderbokstvätt*.

Denna legitimeringsprocess sker på en offentlig, diskursiv nivå genom publicering och förmedling av surrogatbilderboken. Men den äger också rum under själva högläsningssakten, som en del av den medläsande förälderns modrande. En fruktbar jämförelse finns i den bilderbokstyp vars enkla intrig utgörs av kärleksbekräftelsen mellan förälder och barn, och som har benämnts som "Jag älskar bebis och bebis älskar mig"-böcker (Roger Sutton, citerad i

Fraustino 57). Liksom med dessa böcker bekräftar högläsningen av surrogatbilderboken den vuxna medläsaren i sitt föräldraskap och får som Lisa Rowe Fraustino påpekar denna förälder att tycka om sig själv och känna sig bra (57). Men än viktigare är kanske att dylika berättelser reproducerar normalitet (jfr Esposito; Lester). Strategin är knappast unik. Till exempel pekar Eva Heggstad på det lyckliga och okomplicerade familjelivet i samtida bilderböcker om regnbågsfamiljer (235), medan Jönsson visar hur den konventionella kärleksberättelsen utgör en fast struktur i bilderböcker om samkönad kärlek, vilket bidrar till att normer kan överskridas på ett konfliktfritt sätt (18–23; jfr även Warnqvist; Hermansson och Nordenstam).

Den vuxna agens som både på samhälllig nivå och inför barnet vill legitimera och normalisera ett föräldraskap som saknar lagstöd, förklarar också det till synes motstridiga samspel mellan det konventionella och det kontroversiella, det nostalgiska och det framåtblickande som präglar surrogatböckerna. Å ena sidan utgår dessa från, för barnboken otypiska, vuxna protagonister och alternativa familjekonstellationer – å andra sidan bygger formen och framställningen gärna på tradition och konservativa värden. Å ena sidan utmanas den i Sverige rådande definitionen av moderskap – å andra sidan förstärks befintliga sociala strukturer kring kön, klass och etnicitet. Samtidigt som högläsningssituationen av surrogatboken erbjuder den vuxna medläsaren ett "tryggt rum" för spegling och förmedling av ett kontroversiellt föräldraskap, osäkras denna trygghet delvis av vad böckerna antingen utelämnar eller skriver över med sentimentala projektioner: verklighetens surrogatmamma och hennes motiv för att ingå i ett surrogatarrangemang, den olagliga överenskommelse och den ekonomiska transaktion som sannolikt har ägt rum som förutsättning för det verkliga barnets tillblivelse. Den gömda vuxna instansens önskan om att genom bilderboken och högläsningen tillfredsställa begäret efter legitimering, normalisering och kärleksbekräftelse, existerar parallellt med en sanning som denna bilderbok inte fullt kan uttrycka.

Sjukdomsberättelser: biblioterapi, mammaskuld, kärleksbekräftelse

I jämförelse med surrogatböckerna är sjuka föräldrar ett fullt synligt motiv i utgivningen och förekommer i drygt trettio titlar under perioden 2010–2022, varav närmare hälften är publicerade under 2020-talet. Majoriteten av sjukdomsböckerna handlar om psykisk ohälsa, depression och utbrändhet. Av fysiska sjukdomar är cancer

vanligast.⁹ Oftast är det mammorna som blir sjuka, men oberoende av vilken förälder som drabbas, är oförmågan att utföra modrandets praktiska och emotionella omsorgsarbete centralt för hur sjukdomens konsekvenser gestaltas.¹⁰ Det är barnets upplevelse av dessa konsekvenser som står i fokus i samtliga böcker och berättandet växlar mellan ett allvetande perspektiv och barnprotagonistens fokalisering. Oavsett synvinkel präglas emellertid tilltalet av en pedagogisk vuxeninstans som förklarar och finner lösningar.

Sjukdomsböckerna kan räknas till den kategori bruksböcker som handlar om svåra ämnen, ett tema som förekommer brett i utgivningen. I vårt material återfinns titlar av etablerade författare utgivna på större förlag såsom Gro Dahle, Sara Stridsberg och Kim Fupz Aakeson. Det är dock nischade förlag, som Funkibator och Kikkuli, med inriktning mot funktionsvariationer och utanförskap, som tillsammans med hybrid- och egenutgivning står för den största andelen titlar. Böckernas pedagogiska syfte att fungera som ingång till samtal med barn i drabbade familjer är tydligt framskrivet i paratexter och i runt hälften av titlarna utgår författarna från egna sjukdomserfarenheter.¹¹ Många skriver den bok de själva säger sig ha behövt i samtalet med sina barn. Kristina Backlund beskriver ett sådant syfte i förordet till *Tänk om mamma ramlar* (2021):

Under småbarnsåren ökade mina epileptiska anfall under en period och vi behövde prata med våra barn om epilepsi och vad som händer vid ett anfall. [...] Jag insåg att en bok att läsa hade varit ett fint stöd. Med den här boken hoppas vi kunna hjälpa familjer där någon har epilepsi.

Genom att rikta böckernas bruksvärde direkt mot sjukdomsdrabbade familjer tillskrivs högläsningen en biblioterapeutisk funktion för barnets process av bearbetning (jfr Edenroth Cato 53; Pettersson, *Biblioterapi* 96–105).

Det terapeutiska syftet är styrande för den narrativa struktur som framträder i merparten av sjukdomsböckerna: Den inleds med att barnet känner oro och förvirring inför att vardagen förändras och att den sjuka föräldern upplevs som främmande och distanserad. Vändpunkten kommer i ett samtal om sjukdomen som bryter barnets isolering. Det kan vara den sjuka föräldern som barnet talar med, den andra föräldern eller en annan vuxen i barnets liv. Genom ett projicerat barnperspektiv använder den pedagogiska vuxna berättarrösten konkreta bilder för att förklara sjukdomen och på så sätt skapas klarhet kring det barnet tidigare varit rädd och orolig för.¹² En mammas depression beskrivs i termer av att hennes tankar blir mörkare (Galli

och Molid), en utbränd mamma använder en bestämd pott apelsiner för att illustrera hur hennes ork är begränsad (Roca Ahlgren) och en annan liknar sin känsla vid en ballong som tappat luften (Lundh och Melander). Genom samtalet återupprättas relationen mellan barnet och den sjuka föräldern. Barnet lär sig om sjukdomen och kan i förlängningen vara en del av lösningen.

Samtidigt som den vuxna hjälper barnet att komma vidare i sin bearbetning handlar detta, för berättelsen centrala, samtal också om att barnet lyssnar och bekräftar den vuxna genom att visa förståelse och vilja till anpassning. Denna följsamhet hos barnet framhävs i illustrationerna (se bild 4, 5 och 6), men också i texten när barnets tankar återges. I Sofia Skölds och Hanna Ingvarssons *Signes mamma är rädd för allting* (2022) lider modern av psykisk ohälsa i form av överdriven oro och ångest. Efter ett samtal om hur moderns sjukdom begränsar deras tillvaro funderar Signe vidare: "Jag vet, tänker Signe. Mamma älskar mig mer än vad hon är rädd. Hon älskar pappa mer än vad hon är rädd. Men ibland gör rädslan det svårt för mamma." I en annan berättelse om psykisk ohälsa reflekterar Hjalmar i liknande banor över moderns behov och begränsningar: "Att göra mindre och vara mer. Hjalmar funderar lite på vad det betyder? [sic] Han tror att mamma behöver många kramar. Så han kramar henne ofta och länge" (Backe och Ingvarsson 13).

Vid sidan av böckernas pedagogiska tilltal framträder här en gömd, sårbar vuxennärvaro, som utgår från barnets empati med den sjuka förälderns kris. Personifierad i berättelsens sjuka vuxenkaraktär, erbjuder detta vuxna tilltal den implicita medläsaren som delar

Bild 4, 5 och 6. Barnet och en vuxen samtalar om sjukdomen. Ur *Mammas Liv* (2014) av Mi Tyler och Malin Ahlin (beskuren), *Pappan som tappade bort glädjen* (2021) av Camilla Gunnarsson och Maya Jönsson (beskuren) och *Ett hav i vardagsrummet* (2020) av Gabriel Häggebrink och Signe Gabriel (beskuren). © Malin Ahlin, Maya Jönsson och Signe Gabriel.

sjukdomserfarenheten en tröstande spegling, liksom en försäkran om att sjukdomsböckernas sjuka föräldrafigur, trots sina tillkortakommanden, fortfarande är en god förälder. Detta representerar en skillnad gentemot den "inkompetenta vuxna" som Kristina Hermansson identifierar i den moderna crossoverbilderbokens tematisering av närliggande, svåra ämnen (22–23). Sjukdomsböckernas sjuka föräldrar rår inte över de fysiska och psykiska begränsningar som villkorar modrandet; de *vill* men kan inte fullgöra sitt omsorgsansvar gentemot barnet. "Det är så tråkigt att jag inte kan leka just nu", förklarar en utmattad mamma: "Jag vill så gärna, men mina krafter är helt enkelt slut" (Lundh och Melander 16). I högläsningssituationen förenas den fiktiva föräldern, den medläsande föräldern och ibland även författaren i denna sårbarhet. Därmed blir även den medläsande sjuka vuxna en implicit mottagare av böckernas biblioterapeutiska syfte.

En central komponent i sjukdomsböckernas narrativa struktur är de "goda stunder" av mys, lek och ömsesidig, ovillkorlig kärlek (se bild 7, 8 och 9) som ofta markerar slutpunkten för det terapeutiska samtalet. I ett pedagogiskt tilltal riktat mot barnläsaren fyller de goda stunderna funktionen av att å ena sidan bekräfta barnets empati och aktiva lyssnande som en väg till att återupprätta närheten till föräldern, å andra sidan försäkra att föräldrarnas kärlek och omsorg kommer att bestå trots familjens trauma. Beträktat utifrån böckernas sårbara vuxentilltal svarar dessa bilder av kärleksfull symbios mellan förälder och barn i stället mot ett vuxet begär att få kompensera för tidigare brister i omsorg. Detta begär kan läsas i relation till den goda idealmodern som barnlitterärt

Bild 7, 8 och 9. Goda stunder mellan barn och sjuk vuxen. Ur *Min skalliga mamma* (2018) av Camilla Dahlson och Katarina Vintrafors (27, beskuren), *Min pappa superhjälten* (2020) av Emil Arnell och Johanna Arnell, *En dum knöl i mammas bröst* (2022) av Annie Hagvall Einarssrud och Hanna Ingvansson. © Katarina Vintrafors, Johanna Arnell och Hanna Ingvansson.

motiv (Fraustino 67–71) och den "mammaskuld" som samtida moderskapsnormer genererar (Fahlgren, "Skrattspegel och dystopi" 351–352; Pettersson, "Vad är jag" 71–72). Bilden av modern som självupppoffrande och ständigt uppmärksam på barnets fysiska och emotionella behov är framträdande i en samtida moderskapsdiskurs där det framför allt tycks vara medelklassmödrar som uttrycker ett tvång att förhålla sig till detta ideal (Letho 663–665; Pettersson, "Vad är jag" 68). De ekonomiskt och socialt trygga kärnfamiljer som dominerar sjukdomsböckerna tillhör samma samhällsskikt. Här finns i allmänhet resurser för att säkra barnets basala behov, genom att praktiskt omsorgsarbete som städning, matlagning och förskolehämtning övertas av en partner eller släkting. Mammaskulden riktas i stället mot bristande emotionell närvaro och uppmärksamhet, det vill säga den del av modrandet som inte självklart kan kompenseras av andra personer. I böckerna framträder dessa vuxna känslor av otillräcklighet och skuld i samband med barnets initiala isolering och oro. Dessa scener är påfallande starkt skildrade genom barnets perspektiv och ofta utan förmildrande omständigheter. I *När mammas tankar ändrade färg* (2015) av Sara Galli och Mats Molid betonas kontrasten mellan mammans närvaro och frånvaro:

Det började en kväll då Max skulle sova.
Hans mamma brukade alltid säga god natt till honom.
Hon brukade visa fina ord i hans öra.
Ord som gör Max varm i kroppen.
Ord som gör att han somnar lätt.

Plötsligt en kväll så *orkade* hon inte. (Galli och Molid)

I andra berättelser gestaltas föräldrarnas plötsliga otillgänglighet som skrämmande – som irritation och ilska som barnet inte kan tolka (Hedberg och Forssell; Björkman och Håkansson), eller som ett irrationellt beteende vilket lämnar barnet i en utsatt situation (Persson och Holmberg; Persson). Återkommande i materialet är bilden av den utslagna mamman på soffan eller i sängen, sovandes eller med bortvänd blick (se bild 10).

Dessa gestaltningar av barnets negativa känslor kan läsas som en dubbel pedagogik; i barnläsaren aktiveras igenkänning medan vuxenläsaren uppmanas att inte lämna barnet ensamt. För båda nivåerna av tilltal blir samtalet vägen framåt och dess terapeutiska betydelse understryks. Men för den vuxna medläsaren som delar den fiktiva förälderns erfarenhet av sjukdom innebär dessa scener också

Bild 10. Barnen betraktar sin utmattade mamma. Ur *Buller om huller i Mamma Grå* (2018) av Jessica Hedberg och Eva Forssell. © Eva Forssell.

en potentiellt smärtsam konfrontation med rädslor och skuldkänslor inför den egna oförmågan att modra och de konsekvenser som detta kan få för barnet. I skarp kontrast till dessa vuxna erfarenheter av att inte räcka till, framstår de goda stundernas närhet och värme som tröstande. De berättar om begäret efter att kärnan i relationen till barnet – den ömsesidiga kärleken – ska kunna bestå trots att föräldern inte förmår vara emotionellt tillgänglig och villkorslöst själv-uppoffrande, men också om föräldrarnas begär efter att själv bli bekräftad och omhändertagen genom barnets empati. Påfallande ofta skildras högläsningen som en del av de goda stunderna mellan barn och modrande vuxen och får då funktionen av en reparativ akt där kärlek och förtrolighet kan återupprättas.¹³ Läsningen som väg till läkning för både barnet och den vuxna, aktualiseras även på metanivå i relation till sjukdomsböckernas biblioterapeutiska syfte; det samtal som i böckerna är lösningen på barnets kris är en direkt spegling av det verkliga samtalet mellan barnläsare och vuxen medläsare som högläsningen kan initiera.

Det finns utan tvekan något uppfordrande i hur sjukdomsböckerna framhåller barnets förmåga att förstå och visa empati som nyckeln till det hoppfulla slutet. Användningen av ett projicerat barnperspektiv för att förklara sjukdomen på barnets nivå kan tyckas erbjuda olika bilder och koncept för att närma sig det svåra, men de ingår alla i en rationell, lösningsorienterad förklarings-

modell. Denna förmedlas av en pedagogisk vuxeninstans, men står givetvis också i direkt relation till familjens reella kris där sjukdomen ofrånkomligen kommer att tvinga barnet till anpassningar.

När det terapeutiskt syftande narrativ som beskrivs ovan ställs mot de enstaka titlar i materialet som uppvisar andra strukturer och andra sätt att organisera barn- och vuxenperspektiv framträder denna likriktning än tydligare. Vad som framför allt särskiljer dessa undantagna titlar, dit bland annat Sara Stridsbergs och Sara Lundbergs *Dyksommar* (2019) och Isabel Ahderinnes *Mamma med monster på ryggen* (2015) kan räknas, är att det förlösande samtalet uteblir. Detta sammanfaller dessutom med ett berättande, som i stället för ett projicerat barnperspektiv och explicit pedagogiskt tilltal, präglas av det konsekventa barnperspektivet (Rhedin). Barnets upplevelser skildras därmed i högre grad okommenterade, vilket öppnar för olika sätt att uppleva och begripliggöra en sjuk förälder. Samtidigt innebär avsaknaden av vuxna förklaringar att barnet lämnas ensamt i att både praktiskt och känslomässigt hantera föräldrarnas plötsliga distansering (jfr Hermansson 27).

Men vad jämförelsen med dessa undantag i materialet framför allt synliggör är att när det förlösande samtalet mellan barn och vuxen uteblir och den pedagogiska vuxenrösten träder tillbaka för det konsekventa barnperspektivet, erbjuds inte heller den implicita vuxenläsaren en bekräftande spegling i sin sårbarhet. Den vuxna ges inte möjlighet att förklara och barnet får därmed inte tillfälle att lyssna och bekräfta. I stället skildras föräldragestalten som avskärmad i sin sjukdom, oförmögen att närma sig barnet. Medan den rörelse från isolering till goda stunder som beskrivits ovan erbjuder ett tröstande narrativ, främmandegör dessa berättelser snarare sjukdomserfarenheten för den vuxna medläsaren. De goda stunderna av närhet och kärlek förekommer också mer sparsamt. Barnet kan visa sig kompetent i avseendet att det tar hand om sin sjuka förälder (jfr Hermansson 27), men den emotionella återföreningen mellan barn och vuxen är i regel en konsekvens av tillfrisknandet, inte ett resultat av barnets bekräftande ord eller den vuxnas aktiva ansvarsfulla agerande. Tilltalet via den gömda, sårbara vuxennärvaron uteblir och därmed även den terapeutiska funktion som sjukdomsböckerna generellt fyller för den vuxna medläsaren.

Avslutande diskussion: det framtida barnets makt

I denna studie har vi visat hur sårbart modrande kommer till uttryck i bilderböcker om surrogatmödraskap och sjukdom.

Majoriteten av de analyserade titlarna ingår i en växande kategori av nischade, pedagogiska och ofta hybrid- eller egenutgivna bruksböcker. Sett till att de behandlar svåra eller kontroversiella ämnen har dessa bruksböcker flera beröringspunkter med den moderna och estetiskt komplexa bilderboken. Däremot finns skillnader sett till genomförande. Den nischade bruksboken befinner sig både vad gäller konst- och barnsyn oftast långt från den moderna bilderbokens samtida tilltal och återkommande ifrågasättande och utforskande av vuxenvärldens makt över barn. Medan det konsekventa barnperspektivet, där den vuxna betraktas utifrån, begränsar möjligheten till bekräftande spegling för den vuxna medläsaren (och i stället kan fungera främmandegörande och utmanande), bidrar det projicerade barnperspektivet i vårt material till att bekräfta och förstärka vuxna intressen, behov och begär. Detta styrker idén om det konsekventa barnperspektivet som kärnan i den konstnärligt syftande bilderboken (jfr Rhedin; Jönsson).

Surrogat- och sjukdomsbilderböckernas problemorientering och fokus på vuxna erfarenheter finner i stället paralleller i den samtida "vuxna" moderskapsdiskurs som utspelas i mediala berättelser, bloggar och skönlitteratur. Dessa utgår i regel från inre konflikter kopplade till moderskapets strukturer, som mammaskulden över att inte räcka till eller sorgen över att inte kunna bli förälder. Medan moderskapet och modrandet i dessa vuxna sammanhang återkommande skildras som sårbart, är den sårbara föräldern i bilderboks-sammanhang fortfarande det undantag som kontrasterar skarpt mot normerande, stabila vuxeninstanser (Fraustino; Haglund och Nauwerck). Ovanför den pedagogiska och förklarande berättelsen på barnets nivå går det i båda våra fallstudier att urskilja ett samtal mellan vuxna som kretsar kring begäret efter legitimering och bekräftelse. Inbjudan till detta samtal sker genom de paratexter – omslagstext, förord och nischade sammanhang som online-gemenskaper – som identifierar och adresserar surrogat- och sjukdomsböckernas *implicita*, vuxna medläsare.

Att detta samtal förs via bilderboken beror på den fostrande och förmedlande roll som barnlitteratur och högläsning spelar i modrandets omsorgsarbete. Som vår analys visar möjliggör bilderboken en enklare, "god" version av verkligheten där kontroversiella eller smärtsamma aspekter kan skrivas över eller skalas bort till förmån för tydliga och sentimentala kärleksbudskap. Samtidigt står själva bilderboksmediet med sina positiva associationer till gott modrande och barncentrerade värden för trovärdighet. Detta etos kan, som vår fallstudie av surrogatböckerna visar, omsättas i opinionsbildning.

Att surrogatförespråkare vänder sig till bilderboken kan alltså dels förklaras med de format och konventioner som tillåter en renodling av argument för rätten att få bli förälder, dels härledas till hur barnlitteraturen idag konstrueras som en arena för legitimeringsprocesser där normkritiskt arbete kan och bör bedrivas.

Om det sårbara modrandet i surrogatböckerna uppstår i relationen till det samhälle där det gestaltade föräldraskapet saknar lagstöd, ligger sjukdomsböckernas smärtpunkt närmare det personliga. Även här framhålls behovet av representation, men drivkraften att dela sina erfarenheter via bilderboken kan inte på samma sätt härledas till en vilja att förändra samhällsnormer. Vid sidan av böckernas terapeutiska bruksvärde – som genom dubbel pedagogik riktas mot både barn- och vuxenläsare – förs ett vuxet samtal om mammaskulden över att inte räcka till när sjukdomen begränsar. Detta samtal ligger nära samtida "life writing" i exempelvis mammabloggar och självbiografisk litteratur, där delandet av olika moderskapserfarenheter kan upprätta ett gemensamt vi (Williams 21–22). Sjukdomsböckerna ingår i detta vuxna samtal om moderserfarenheter och erbjuder den vuxna läsaren tröst och en försäkran om att tillkortakommanden kan kompenseras. Förenklade, goda berättelser och hoppfulla slut lindrar den sjuka förälderns vånda, men viktigast är att denna försäkran förmedlas via barnets ovillkorliga kärleksbekräftelse, som därmed framstår som den yttersta boten mot mammaskuld.

I denna studie står vuxenperspektivet i fokus, men barnets närvaro är ändå påtaglig i både surrogat- och sjukdomsböckerna: det faktiska barn som föräldern vill men inte givet får eller kan modra, den implicita barnläsare som under högläsningen föreställs sitta nära, uppmärksamt lyssnade. När ljuset riktas mot begären som uttrycks genom bilderbokens gömda vuxennärvaro synliggörs också det fiktiva barnet som en projektyta för vuxna önskningar – önskningar om att skriva om traditionen och skapa en framtid där det egna föräldraskapet och modrandet är normaliserat, önskningar om att barnets empati och förmåga till anpassning ska leda till ett lyckligt slut. Därmed manifesterar sig Roses orörliga, instängda barn på olika sätt: i sjukdomsböckernas följsamma barn som bekräftar och tröstar den sjuka vuxna och i surrogatböckernas frånvaro av barnets egen röst och fokus på vuxna protagonisters känslor och erfarenheter.

Att önskningarna riktas från den vuxna mot barnet indikerar samtidigt en form av agens hos barnet. Som Beauvais framhåller villkoras både barnets och den vuxnas makt av vem som har tiden på sin sida. Barnets makt är makten över framtiden. Det barn som existerar

innanför surrogat- och sjukdomsböckernas pärmar må förefalla instängt eller tystat, men genom böckernas primära brukssammanhang – den pedagogiska högläsningssituationen – framträder också den implicita barnläsaren som en central barnnärvaro. Det är primärt detta barn, vilket kan förväntas dela barnprotagonistens erfarenheter av surrogatarrangemang och sjuka föräldrar, som med Roses ord "koloniserar", det vill säga uppmanas att internalisera böckernas budskap om legitimering och bekräftelse.

Ytterst handlar den vuxna sårbarheten om detta barn, och insikten om att dess egenmakt i framtiden ligger utanför vuxen kontroll. Det framtida barnet kommer kanske aldrig att godkänna föräldrarnas val eller otillräcklighet, kanske inte vill eller förmår återgälda dess kärlek. Surrogat- och sjukdomsböckerna kan framstå som sentimentala och optimistiska, men vad göms bakom den leende masken om inte vuxen smärta, skuld och oro? Att högläsa är att modra, men i högläsningen sätter den medläsande vuxna samtidigt sitt eget modrande på spel.

Biografisk information: Tuva Haglund är doktor i litteraturvetenskap och forskare vid Svenska barnboksinstitutet. I sin avhandling Tillsammans i Engelsfors (2021) har hon undersökt ungas läsning och egna fiktionsskapande i digitala miljöer.

Malin Nauwerck är doktor i litteraturvetenskap och forskare vid Svenska barnboksinstitutet. Det tvärvetenskapliga projektet Astrid Lindgren-koden (2020–2023) behandlar Astrid Lindgrens stenograferade originalmanuskript med metoder från digital humaniora.

Slutnoter

1 I artikeln används både begreppet moderskap och föräldraskap. Begreppet modrande syftar på ett omsorgsarbete som kan utföras av andra än den biologiska mamman, men praktiken är samtidigt nära sammanbunden med kulturella och samhällsliga föreställningar om moderskap. I flera av de böcker som ingår i denna studie förekommer både modrande pappor och andra omsorgspersoner som mormödrar och farmödrar.

2 Artikeln är del av ett större forskningsprojekt, "Mödrar, makt och modrande i samtida, nordisk barnlitteratur", som initierades i samband med Svenska barnboksinstitutets Bokprovning 2022 där vi undersöker föräldraskap i 2021 års bilderboksutgivning (Nauwerck och Haglund). Identifieringen av surrogatmödraskap och sjukdom som relevanta exempel på sårbart modrande skedde i samband med denna orientering inom samtida utgivning och föräldraskapsdiskurs.

3 För urvalet av både surrogat- och sjukdomsböcker har vi utgått från Svenska barnboksinstitutets ämnesord relaterade till assisterad befruktning och alternativ familjebildning, respektive sjuka föräldrar, depression och utbrändhet. För urvalet av surrogatböcker har de ämnesordsbaserade titlarna kompletterats med en genomgång av Maria Heimers *Normkreativitet i barn- och ungdomslitteraturen* (2018), samt epitextuella referenser och tipslistor publicerade hos surrogatagenturen Nordic Surrogacy, RFSL och QX. Resultatet är fem bilderbokstitlar publicerade mellan 2010–2021, två översatta från engelska och tre svenska original, vilka i varierande grad kan sägas behandla surrogatmödraskap. Titlarna är utgivna på de mindre, normkritiska förlagen Normal, Sagolikt, Vombat, Spegel, samt det något större Idus förlag som också publicerar mycket normkritisk litteratur, och kan därmed kategoriseras som nischutgivning. För temat sjukdom gav ämnesorden ett urval om 31 böcker, varav 14 är publicerade under 2020-talet. Tre är översatta, från norska, danska respektive portugisiska. 27 av titlarna kan räknas till nisch-, hybrid- och egenutgivning. Idus, Kikkuli och Funkibator har tillsammans publicerat hälften av titlarna i materialet. Gränsen mellan bilderböcker och illustrerade kapitelböcker (målgrupp 6–9 år) har visat sig flytande inom dessa ämnesordskategorier. Utifrån en genomgång av samtliga illustrerade kapitelböcker har tre av dessa inkluderats i studien eftersom deras utformning inte avviker från andra delar av det bilderbokskategoriserade materialet. I urvalet har titlar där föräldern dör uteslutits, liksom material som producerats av Sveriges regioner. Korpusen av surrogat- och sjukdomsböcker förtecknas i appendix 1.

4 Rhedin beskriver denna typ av barnperspektiv som just en "projektion", men använder också termerna "sympatiskt", "förment" och "vuxenkontaminerat" (62–63).

5 Av de titlar som behandlas i analysen är endast tre paginerade: *Mamma och trötthacillen* (2022) av Veronica Backe och Hanna Ingvarsson, *När mamma fick tröttsjukan* (2021) av Lotta Lundh och Nils Melander, samt *Min pappa superhjälten* (2020) av Emil Arnell. Det uppslag som inkluderas från Arnells bok saknar dock paginering.

6 Se exempelvis Håkan Lindgrens *Moscow Baby* (2017), bloggen *Surrogatresan.se*, och sidan "Föräldrar berättar om surrogatresan" på Nordic Surrogacys hemsida.

7 Utöver de svenska exemplen är ägget och pungdjuret framträdande i surrogattitlar som *The Very Kind Koala* (2013) av Kimberly Kluger-Bell, *A Turtle's Tale* (2016) av Crystal Henry och Victoria Allen, *Penny's Pocket* (2017) av Elizabeth K. Hebl och *The Super Special Panda-Egg* (2018) av Allison McWood och Kim Giberson. Den idag normkritiska klassikern *Välkommen Tango*, som handlar om två pingviner som längtar efter barn och därmed kan läsas allegoriskt, utmärker sig i sammanhanget genom att vara estetiskt och berättartekniskt komplex. Därutöver bygger den sitt normkritiska argument på realism (så här gör djur i verkligheten) snarare än konventionell antropomorfism, men delar samtidigt tema, intrig, pedagogiskt syfte och bruksvärde med de andra titlarna i materialet.

8 Se även *The Surro Fairy* (2019) av Michelle Minucci och Winda Lee.

9 20 böcker handlar om depression, utmattning och utbrändhet. Två böcker om annan psykisk sjukdom. Sex böcker handlar om cancer samt enstaka titlar om epilepsi, ME och fysiska skador.

10 24 av 31 titlar skildrar sjuka mammor.

11 Ungefär två tredjedelar av materialet innehåller paratexter som beskriver böckernas pedagogiska syfte. I elva titlar finns information om att författaren skriver utifrån egna erfarenheter i bokens paratexter. I några fall är det en anhörigs sjukdom som har inspirerat. I ytterligare fem fall finns information i marknadsföringsmaterial och media om att böckerna bygger på författarens egna erfarenheter.

12 En variation på detta, som förekommer i enstaka titlar, är att barnet redan känner till sjukdomen och berättar om livet med en sjuk förälder för läsaren. Samtalet förekommer inte som en del i handlingen, men den pedagogiska vuxenrösten är ändå närvarande genom det sätt som barnprotagonen dels förklarar genom barnanpassade bilder, dels bekräftar och anpassar sig efter den vuxnas begränsningar. Ett exempel på en sådan titel är *Världens mamma och en katt* (2012) av Kristina Murray Brodin och Bettina Johansson.

13 Högläsning ingår i sex av de 22 titlarna där "goda stunder" är ett tydligt motiv i både bild och text.

Litteratur

Andersson, Maria. "Bara en saga? Barnlitteratur och censur". *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur. Analyser*, redigerad av Maria Andersson och Elina Druker, Studentlitteratur, 2017, s. 217–232.

"Att möta omgivningen". *RFSL*, 18 maj 2022, www.rfsl.se/verksamhet/foralder/att-bli-och-vara-foralder/att-mota-omgivningen/. Hämtad 26 mars 2024.

Beauvais, Clémentine. *The Mighty Child. Time and Power in Children's Literature*. John Benjamins Publishing Company, 2015.

Beckett, Sandra L. *Crossover Picturebooks. A Genre for All Ages*. Routledge, 2012.

Bullen, Elizabeth och Susan Nichols. "Dual Audiences, Double Pedagogies. Representing Family Literacy as Parental Work in Picture Books". *Children's Literature in Education*, vol. 42, nr 3, 2011, s. 213–225, doi.org/10.1007/s10583-011-9132-5.

Canoilas, Viviana. "Så gick surrogatmödraskap om utlandsadoptioner i Sverige". *Dagens Nyheter*, 10 februari 2020.

Christensen, Nina. "Magtens sødme. En tekst- og billedanalytisk undersøgelse af billedbøgers fremstilling af barne- og forældreroller". *Billedbøger & børns billeder*, redigerad av Anne Mørch-Hansen, Høst & Søn, 2000, s. 113–134.

Coats, Karen och Lisa Rowe Fraustino. "Performing Motherhood. Introduction to a Special Issue on Mothering in Children's and Young Adult Literature". *Children's Literature in Education*, vol. 46, nr 2, 2015, s. 107–109, doi.org/10.1007/s10583-015-9247-1.

Edenroth Cato, Fanny. "Kompetenta flickor med förmågor. Biopolitisk styrning i barnböcker om funktionsvariationer". *Socialpolitisk tidskrift*, vol. 27, nr 1, 2020, s. 51–69, doi.org/10.3384/SVT.2020.27.1.3412.

Esposito, Jennifer. "We're Here, We're Queer, but We're Just like Heterosexuals. A Cultural Studies Analysis of Lesbian Themed Children's Books". *Educational Foundations*, vol. 23, nr 3–4, 2009, s. 61–78.

Evans, Jane, redaktör. *Challenging and Controversial Picturebooks. Creative and Critical Responses to Visual Texts*. Routledge, 2015.

Fahlgren, Margaretha. "Babyfeber. När längtan tar över livet". *Mamma hursomhelst. Berättelser om moderskap*, redigerad av Margaretha Fahlgren och Anna Williams, Gidlunds förlag, 2018, s. 183–194.

---. "Skrattspegel och dystopi. Mammaskulden i *Ensamman mamman* och *Bitterfittan*". *Konstellationer. Festskrift till Anna Williams*, redigerad av Alexandra Borg et al., Gidlunds förlag, 2017, s. 351–362.

Fahlgren, Margaretha och Anna Williams, redaktörer. *Mamma hursomhelst. Berättelser om moderskap*. Gidlunds förlag, 2018.

Fraustino, Lisa Rowe. "The Apple of Her Eye. The Mothering Ideology Fed by Best-Selling Trade Picture Books". *Critical Approaches to Food in Children's Literature*, redigerad av Kara K. Keeling och Scott T. Pollard, Routledge, 2009, s. 57–72.

Fraustino, Lisa Rowe och Karen Coats, redaktörer. *Mothers in Children's and Young Adult Literature. From the Eighteenth Century to Postfeminism*. University Press of Mississippi, 2016.

"Föräldrar berättar om surrogatresan". *Nordic Surrogacy*, www.nordicsurrogacy.se/nyheter/foraldrar-berattar-om-surrogatresan/. Hämtad 25 mars 2024.

Haglund, Tuva och Malin Nauwerck. "Är Bagarmossen det nya Tomtebolandet? Idealiserat moderskap och medelklassstilltal i den samtida, svenska bilderboken", *Nordisk litteratursociologi i ett nytt ljus*, redigerad av Ann Steiner och Karl Berglund, Avdelningen för litteratursociologi, 2024 (kommande).

Heggestad, Eva. "Regnbågsfamiljer och könsöverskridande barn. Bilderbokens nya invånare". *Sammlaren*, vol. 134, 2013, s. 222–250.

Heimer, Maria. *Normkreativitet i barn- och ungdomslitteraturen*. BTJ förlag, 2018.

Hermansson, Kristina. "Inkompetenta vuxna och kompetenta barn. En framträdande tematik i 2000-talets skandinaviska bilderbok". *Tidskrift för litteraturvetenskap*, vol. 44, nr 2, 2014, s. 21–34.

Hermansson, Kristina och Anna Nordenstam. "A New Niche in Children's Literature. Norm-crit Picture Books in Sweden". *LIR. journal*, vol. 17, nr 9, 2017, s. 96–120.

Holm, Ulla. *Modrande & praxis. En feministfilosofisk undersökning*. 1993. Göteborgs universitet, doktorsavhandling. Daidalos, 1993.

Hvidtfeldt Madsen, Karen. "A Baby Made in India. Motherhood, Consumerism, and Privilege in Transnational Surrogacy". *The Motherhood Business. Consumption, Communication, and Privilege*, redigerad av Anne Teresa Demo, Jennifer L. Borda och Charlotte Kroløkke, University of Alabama Press, 2015, s. 76–94.

Joosen, Vanessa. *Adulthood in Children's Literature*. Bloomsbury, 2018.

Jönsson, Maria. "Normer i normkritisk barnlitteratur. Om frihet, emancipation och tvånget att bli kär". *Unga läsare. Läsning, normer och demokrati*, redigerad av Åse Hedemark och Maria Karlsson, Gidlunds förlag, 2017, s. 13–28.

Klittmark, Sofia. "Samtala med barnen om genetiskt ursprung och familj". RFSL, 18 maj, 2022, www.rfsl.se/verksamhet/foralder/att-bli-och-vara-foralder/barnboktips-pa-temat-hbtqi-regnbagsfamiljer/. Hämtad 25 mars 2024.

Lehto, Mari. "Bad is the New Good. Negotiating Bad Motherhood in Finnish Mommy Blogs". *Feminist Media Studies*, vol. 20, nr 5, 2020, s. 657–671, doi.org/10.1080/14680777.2019.1642224.

Lester, Jasmine. "Homonormativity in Children's Literature. An Intersectional Analysis of Queer-Themed Picture Books". *Journal of LGBT Youth*, vol. 11, nr 3, 2014, s. 244–275, doi.org/10.1080/19361653.2013.879465.

Lindgren, Barbro. "En ovärderlig investering". Barbro Lindgren och Magnus Bard, *Det är roligt att veta bäst*. Karneval, 2007, s. 86–87.

Nauwerck, Malin och Tuva Haglund. "Tigermammor och tröttsju-ka. Närvarande och frånvarande föräldrar i 2021 års bilderböcker". *Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet. En dokumentation. Årgång 2021*, Svenska barnboksinstitutet, 2022, s. 12–14, www.barnboksinsti-tutet.se/wp-content/uploads/2022/04/Dokumentation-2022-1.pdf.

Nikolajeva, Maria. *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*. Routledge, 2010.

---. "Theory, Post-Theory, and Aetonormative Theory". *Neohelicon*, vol. 36, nr 1, 2009, s. 125–140, doi.org/10.1007/s11059-009-1002-4.

Nikolajeva, Maria och Carole Scott. *How Picturebooks Work*. Taylor & Francis Group, 2006.

Nodelman, Parry. *The Hidden Adult. Defining Children's Literature*. John Hopkins University Press, 2008.

Ommundsen, Åse-Marie. *Litterære grenseoverskridelser. Nar grensene mellom barne- og voksenlitteraturen viskes ut*. 2010. Oslo universitet, doktorsavhandling.

Pettersson, Cecilia. *Biblioterapi. Hälsofrämjande läsning i teori och praktik*. Appell förlag, 2020.

---. "Vad är jag för en mamma som inte passar in i en mamma-grupp?" Föreställningar om den goda modern i Agnes Lidbecks *Finna sig* och Ester Roxbergs *Barnvagnsblues*". *Tidskrift för litteraturvetenskap*, vol. 50, nr 2, 2020, s. 66–75, doi.org/10.54797/tfl.v50i2-3.6118.

Rhedin, Ulla. "Kaos och ordning – att berätta ur barnets perspektiv och våga möta barndomens mörker". *En fanfar för bilderboken!*, redigerad av Ulla Rhedin, Oscar K. och Lena Eriksson, Alfabet, 2013, 37–61.

Rich, Adrienne. *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution*. Norton, 1976.

Rose, Jacqueline. *The Case of Peter Pan. Or, the Impossibility of Children's Fiction*. Macmillan, 1984.

SOU 2016:11. *Olika vägar till föräldraskap*, www.regeringen.se/contentassets/e761299bb1a1405380e7e608a47b3656/olika-vagar-till-foral-draskap-sou-201611/. Hämtad 25 mars 2024.

”Surrogatmamma måste bli lagligt”. Aftonbladet, 29 juli, 2009.

”Surrogatresan. Vägen till barn via surrogat”, surrogatresan.wordpress.com/. Hämtad 25 mars 2024.

Thorén, Matilda. ”HBTQI-böcker för de allra minsta”. Tidningen QX, 26 mars 2022, www.qx.se/noje/225788/hbtqi-barnbocker-for-de-allra-minsta/. Hämtad 25 mars 2024.

Wahlström Henriksson, Helena, Anna Williams och Margaretha Fahlgren, redaktörer. *Narratives of Motherhood and Mothering in Fiction and Life Writing*. Palgrave Macmillan, 2023.

Wall, Barbara. *The Narrator's Voice. The Dilemma of Children's Fiction*. Macmillan, 1991.

Warnqvist, Åsa. ”’I’m Sure This Whole Boy Thing Is Just a Phase’. Transgender Narratives in Contemporary Swedish Children’s and Young Adult Literature”. *International LGBTQ+ Literature for Children and Young Adults*, redigerad av B.J. Epstein och Elizabeth L. Chapman, Anthem Press, 2021, s. 275–302.

Williams, Anna. ”Mamma hursomhelst. Röster ur samtidslitteraturen”. *Mamma hursomhelst. Berättelser om moderskap*, redigerad av Margaretha Fahlgren och Anna Williams. Gidlunds förlag, 2018, s. 13–26.

Appendix I

Bilderböcker om surrogatmödraskap

Berlekom, Hedvig van och Adrian van Berlekom. *Pappornas bebisresa*. Idus förlag, 2020.

O’Reilly, Manuela. *Vems mage bodde JAG i?* Översatt av Ulrika Hjorth, Vombat förlag, 2020.

Richardson, Justin, Peter Parnell och Henry Cole. *Välkommen Tango*. Översatt av Kerstin Aronsson, Kabusa Böcker, 2012.

Schubert, Karolina, Anneli Nygårds och Johanna Hermann Lundberg. *Alice och papporna åker till USA*. Spegel förlag, 2011.

Skåhlberg, Anette och Katarina Dahlquist. *Jösta och Johan*. Sagolikt bokförlag, 2017.

Bilderböcker om sjukdom

Ahderinne, Isabel. *Mamma med monster på ryggen*. Books on Demand, 2015.

Andersson, Joy. *Kottens mamma blir sjuk*. Solentro, 2017.

Arnell, Emil och Johanna Arnell. *Min pappa superhjälten*. Fantasi & Fakta, 2020.

Azouz, Familjen och Evelina Herstedt. *Mamma med ME*. Familjen Azouz, 2021.

Barbosa, Rogério Andrade De och Salmo Dansa. *Fåglarnas herre*. Översatt av Birgitta Alm, Förlaget Hjulet, 2019.

Backe, Veronica och Hanna Ingvarsson. *Mamma och tröttbacillen*. Ditt bokförlag, 2022.

Backlund, Kristina och Elin Roumeliotou. *Tänk om mamma ramlar*. [Kristina Backlund], 2021.

Björkman, Mikaela och Monica Håkansson. *Älskade dumma lillebror*. Idus förlag, 2017.

Dahle, Gro och Svein Nyhus. *Mammas hår*. Översatt av Nils Aage Larsson, Daidalos, 2012.

Dahlson, Camilla och Katarina Vintrafors. *Min skalliga mamma*. Kikkuli förlag, 2018.

Galli, Sara och Mats Molid. *När mammas tankar ändrade färg*. Idus förlag, 2015.

Gunnarsson, Camilla och Maya Jönsson. *Pappan som tappade bort glädjen*. Idus förlag, 2021.

Gunnarsson, Camilla och Ulrika Nilsson. *Superhjärte-mamman flyger in i väggen*. Idus förlag, 2017.

Hagvall Einarsrud, Annie och Hanna Ingvarsson. *En dum knöl i mammas bröst*. Idus förlag, 2022.

Hedberg, Jessica och Eva Forssell. *Buller om huller i mamma grå*. Funkibator förlag, 2018.

Holmer, Anders. *Farväl*. Natur & Kultur, 2021.

Häggebrink, Gabriel och Signe Gabriel. *Ett hav i vardagsrummet*. Kikkuli förlag, 2020.

- Lundgren, Johanna och Kerstin Holmstedt. *Juno och Flintismamman*. Idus förlag, 2022.
- Lundh, Lotta och Nils Melander. *När mamma fick tröttsjukan*. Boksmart förlag, 2021.
- Murray Brodin, Kristina och Bettina Johansson. *Världens mamma och en katt*. Vombat, 2012.
- Persson, Janne. *Pappan som slutade vara en superhjälte*. Idus förlag, 2020.
- Persson, Vanja och Jonnie Holmberg. *Charlies bok. När pappa blev en utomjording*. Funkibator förlag, 2019.
- Persson, Vanja och Sophie Garcia. *Sch, mamma sover!* Funkibator förlag, 2019.
- Roca Ahlgren, Malin. *Apelsinträdgården*. Kikkuli förlag, 2020.
- Roof, Amelie och Elisabeth Axéll. *Ester och den ovanliga mamman*. Pärlan förlag, 2021.
- Sandqvist Lyckman, Linn och Karin Eriksson. *När mamma hade ont i hälen*. Idus förlag, 2020.
- Sköld, Sofia och Hanna Ingvarsson. *Signes mamma är rädd för allting*. Idus förlag, 2022.
- Stridsberg, Sara och Sara Lundberg. *Dyksommar*. Mirando bok, 2019.
- Säfström, Anna och Emma Svalander. *Mona-Li och tröttbacillen*. Emmagjort, 2018.
- Tyler, Mi och Malin Ahlin. *Mammas Liv*. Barnboks förlaget Nimmi, 2014.
- Aakeson, Kim Fupz och Cato Thau-Jensen. *Det jäkla ogräset*. Översatt av Ulla Forsén, Förlaget Hjulet, 2016.